Riitta Strang
Taloustutkija, puutarhaharrastaja
s-posti: riitta@strang.fi

POMOLOGI B.W. HEIKEL (1879 - 1954) – ”IDEERNAS MAN”

Kuva: Siirtolaishistorian tutkimusarkisto, Turun yliopisto

Hämeen sydänmailla, Lepaalla, on koulutettu puutarha-alan ammattilaisia jo runsaan sadan vuoden ajan. Maamme ylistetyn peruskoulun lisäksi myös Lepaan puutarhaoppilaitos on menestystarina, jolle vahvan perustan loivat sen toiminnan käynnistäjät ja ensimmäiset opettajat. Heistä yksi oli pomologi Benjamin Walter Heikel. Hänen merkityksensä on suuri varhaisen puutarhaopetuksen lisäksi maamme koko puutarhaviljelyksen ja -elinkeinon kehittäjänä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.

Heikel ei ole muistelmia julkaissut, eikä värikkään elämänsä käänteisiin johtaneita henkilökohtaisia ajatuksiaan ja ratkaisujaan juurikaan julkisuudessa valottanut. Hänen työuransa ja elämänvaiheensa selviävät arkistolähteistä varsin tarkasti. Sitäkin tietä kulkien pääsee tutustumaan rohkeaan puutarha-alan uudistajaan, jota omana aikanaan kutsuttiin ideoiden mieheksi ja kiihkeäksi maailmanparantajaksi.

Benjamin (Ben) Walter syntyi 27.8.1879 Ylitorniolla ja kuoli 21.5.1954 siirtolaisena Paraguayssa. Hän oli August Benjamin (Benne) Heikelin (1854 Ylitornio – 1928 Helsinki) ja Johanna (Jenny) Maria os. Laurinin (1856–1933) yhdeksänlapsisen katraan vanhin. Esikoisen syntyessä Benne -isä toimi kruununmetsien Tornion alueen metsänhoitajana.

Benjamin Walterin isän puoleiset isovanhemmat olivat rovasti Albert Henrici Jacobi Heikel (1812 - 1880) ja Albertina Christina os. Levón (1814 - 1889).

Kaikenlaisia sattumuksia Heikel -suvussa

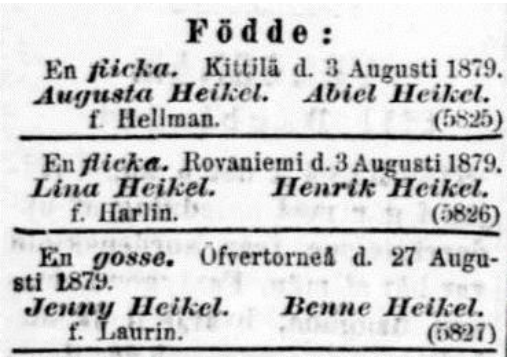

Födde:

En *flicka.* Kittilä d. 3 Augusti 1879.
Augusta Heikel. *Abiel Heikel.*
f. Hellman. (5825)

En *flicka.* Rovaniemi d. 3 Augusti 1879.
Lina Heikel. *Henrik Heikel.*
f. Harlin. (5826)

En *gosse.* Öfvertorneå d. 27 Augusti 1879.
Jenny Heikel. *Benne Heikel.*
f. Laurin. (5827)

Helsingfors Dagblad -lehdessä oli 7.9.1879 viereinen uutinen Heikelin sukuun syntyneistä uusista jäsenistä. Tähän uutiseen viitaten pari viikkoa myöhemmin Oulun Wiikko Sanomissa ihmeteltiin otsikolla *”Kaikenlaista”*, kun kolme Heikel -veljestä oli kukin liki samoihin aikoihin saaneet perilliset. Yksi pienokaisista oli tuleva pomologi Benjamin Walter.

Kuvassa Benjamin Walter Heikelin vanhempien ja esikoispoikansa Kasperin sekä Märta -sisarensa viimeinen leposija Helsingissä Kulosaaren hautausmaalla.

Opiskelu ja nopea nousu huipulle

Lyseon käytyään Benjamin Walter antautui puutarha-alalle.

Kotimaassa puutarhuriksi pätevöitynyt ja puutarhakoulun opettajanakin toiminut Heikel lähti vuonna 1901 harjoittamaan jatko-opintoja Saksaan. Puutarha -lehti uutisoi matkasta seuraavasti: *”Tarhuri B. W. Heikel, joka viimeiseksi oli opettajana Kangasalan Wääksyn tarhurikoulussa, on lähtenyt opintojaan jatkamaan Preussin kuninkaalliseen pomologiseen Proskaun oppilaitokseen Silesiassa”*.

Proskaussa[1)] Heikel suoritti vuonna 1903 pomologin tutkinnon lehtiuutisten mukaan *”korkeimmalla arvolauseella”.*

Pomologia suomennetaan yleensä hedelmätieteeksi. Kotimaassa Heikeliä uransa huippuvuosina usein kutsuttiinkin pomologin tittelin ohella hedelmätieteilijäksi.

---

1) Proskau eli Prószków kuului vuosina 1871-1945 Saksaan ja on sen jälkeen kuulunut Puolaan.

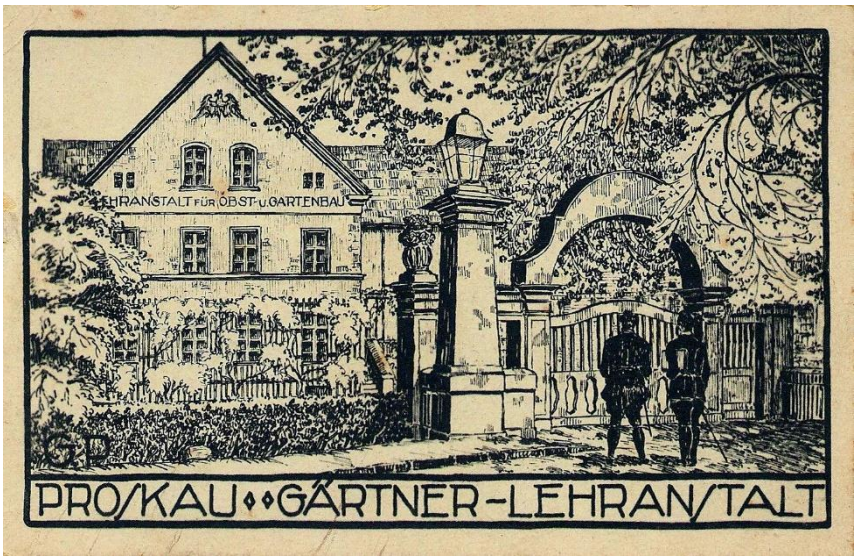

Proskaun puutarhaoppilaitoksen pääsisäänkäynti 1900-luvun alun postikortilla

Pomologin tutkinnon suoritettuaan Heikel palasi kotimaahan. Hän oli vasta 24-vuotias, mutta sai nopeasti näkyvän ja arvostetun aseman puutarha-alalla. Hänen oppineisuutensa, kielitaitonsa ja kansainvälisyytensä herättivät myönteistä huomiota. Valitsemallaan uralla menestykseen Heikeliä varmasti auttoi myös palava halu ennakkoluulottomasti kehittää maamme puutarha-alaa sekä vahva usko itseensä ja rohkeisiin ideoihinsa.

Herroja vai huokeita työmiehiä?

Heikel nimitettiin vuonna 1904 jäseneksi senaatin talousosaston (vastaa nykyistä valtioneuvostoa) asettamaan puutarhakomiteaan, jonka tehtävänä oli uudistaa Suomen puutarhaopetusta. Maassamme toimi tuolloin useita puutarha- ja kasvitarhakouluja, joissa lyhytkestoinen opiskelu oli pääasiassa käytännön puutarhatyötä ja joissa mies- ja naispuolisille tarhureille oli erilliset koulunsa. Kotimaassa kouluttautuneet puutarhurit, kuten Heikel, suorittivat syventävät opintonsa ulkomailla.

Maahamme kaivattiin ylempää puutarhaopetusta, johon kuuluisi teoriaopintoja ja yleissivistäviä oppiaineita. Puutarhaopetuksen uudistamispyrkimyksiä oli ollut vireillä jo vuosia ennen tämän komitean perustamista, mutta yksimielisyyden puute oli estänyt uudistusten toimeenpanon. Kiistakysymyksiä olivat olleet suunnitellun ylemmän puutarhakoulun opiskelijoilta vaadittava pohjakoulutus sekä oppilaitoksen opetusohjelma, opetuskieli, opetuksen kesto ja sijaintipaikka.

Puutarhakomitea julkaisi kesällä 1906 ahkerointinsa tuloksena 76-sivuisen mietinnön, jossa ehdotettiin perustettavaksi maahamme ylempi puutarhakoulu. Sen tehtävänä olisi valmistaa puutarhureita vastuunalaisiin paikkoihin kuten lääninpuutarhureiksi, opettajiksi alempiin puutarhanhoidon oppilaitoksiin sekä puutarhaviljelyksen neuvojiksi ja ammatinharjoittajiksi.

Osa alalla toimivista tarhureista kyseenalaisti ylemmän puutarhaopetuksen tarpeen ilmoittamalla, että ”*Me tarvitsemme ainoastaan huokeita käytännön työmiehiä. Onko meillä paikkoja niille herroille, jotka tuosta laitoksesta valmistuvat?*”

Puutarhaopisto päätetään perustaa Lepaalle

Tyrvännön pitäjässä (liitetty v. 1971 Hattulaan), vajaan 20 kilometrin etäisyydellä Hämeenlinnasta sijaitsi Lepaan kartano, joka päätyi vuonna 1902 valtion omistukseen. Kartanonomistaja, harras puutarhanhoidon ystävä Carl Fredrik Packalén oli testamentannut kartanonsa valtiolle säädöksellä, että sinne perustettaisiin maanviljelys- tai puutarhakoulu.

Puutarhakomitea oli lähes ensitöikseen (lokakuussa 1904) käynyt tutustumassa kartanoon selvittääkseen voisiko sinne sijoittaa ylemmän puutarhakoulun. Käyntinsä tuloksena komitea totesi, että Lepaa niin maantieteellisen asemansa, ilmastonsa lauhkeuden kuin maalajiensakin suhteen sopii erinomaisesti ylempään puutarhaopetukseen ja puutarhaviljelyn koetoimintaan.

Keskustelu komitean näkemysten ja yleensäkin ylemmän puutarhaopetuksen puolesta ja vastaan jatkui kiivaana. Lopulta, vuonna 1909, senaatti antoi asetuksen puutarhaopiston ja hedelmänviljelyksen koeaseman perustamisesta Lepaalle puutarhakomitean suosituksen mukaisesti.

Hyvässä vauhdissa

Jo ennen senaatin päätöstä Lepaalla aloitettiin valmistelutyöt puutarhaopiston perustamiseksi sinne. Heikel sai tehtäväkseen merkittävän osan niistä suunnittelu- ja mittaustöistä, joiden perusteella opiston alue (18 ha) sittemmin erotettiin kartanon tiluksista ja toiminta käynnistettiin.

Valtion apurahojen ja vähäisen kuukausipalkan turvin Heikel teki pomologisia tutkimuksia, kirjoitti ja luennoi tutkimuksistaan ja hoiti valtionpomologin eli hedelmänviljelyn neuvojan viransijaisuutta. Hän teki huomattavan työn etsimällä ja valitsemalla eri puolilla Suomea kasvaneista hedelmäpuista jalostusoksia Lepaalle perustettavaan opetus- ja tutkimuspuutarhaan.

Heikel kävi opinto- ja tutkimusmatkoilla sekä Venäjällä (1904) että Pohjois-Amerikassa (1908), joissa hänen suurimman kiinnostuksensa kohteena oli hedelmän- ja marjanviljely koeasemineen ja kauppa-puutarhoineen. Ulkomaanoppeja oli tarkoitus soveltaa Lepaalla.

Uutinen Puutarha -lehdessä 1.9.1908

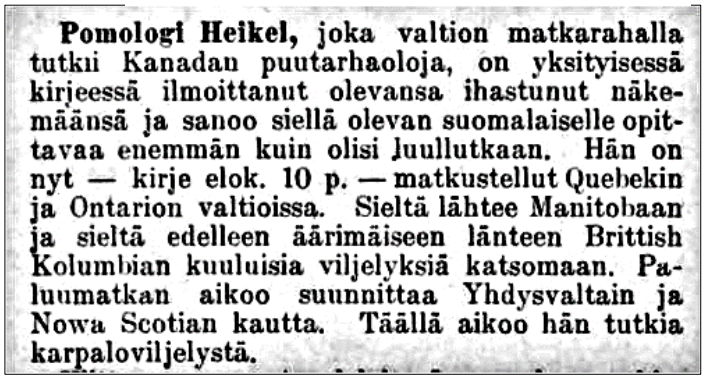

Pomologi Heikel, joka valtion matkarahalla tutkii Kanadan puutarhaoloja, on yksityisessä kirjeessä ilmoittanut olevansa ihastunut näkemäänsä ja sanoo siellä olevan suomalaiselle opittavaa enemmän kuin olisi luullutkaan. Hän on nyt — kirje elok. 10 p. — matkustellut Quebekin ja Ontarion valtioissa. Sieltä lähtee Manitobaan ja sieltä edelleen äärimäiseen länteen Brittish Kolumbian kuuluisia viljelyksiä katsomaan. Paluumatkan aikoo suunnittaa Yhdysvaltain ja Nowa Scotian kautta. Täällä aikoo hän tutkia karpaloviljelystä.

Puutarha -lehti kuvasi lukuisissa artikkeleissaan Heikelin väsymätöntä uurastusta maamme puutarhatalouden ja tuleva oppilaitoksen hyväksi todeten, että ”*Pomologi Heikel näkyy rakastavan hyvässä vauhdissa käyvää työtä – melkoista ripeämpää kuin mitä meillä on totuttu. Selvästi huomaa, että hän on elävästi innostunut asiasta, jolle hän on antautunut.*”

Opetus käynnistyy Lepaalla

Senaatin päätös Lepaan puutarhaopiston perustamisesta oli siis tehty vuonna 1909. Kesällä 1910 olivat ensimmäiset Lepaan virantäytöt. Heikel valittiin hedelmänviljelyksen ja piirustuksen opettajaksi. Heikel oli viransijaisena hoitanut vuoden 1908 alusta alkaen valtionpomologin virkaa, mikä nyt liitettiin ja siten vakinaistettiin opettajan toimen sivutoimivelvollisuudeksi. Valtionpomologin tehtävänä oli edistää hedelmänviljelystä maassamme ja toimia hedelmänviljelysneuvojana.

Varsinainen opetus Lepaalla alkoi syksyllä 1912. Tuolloin Heikel ilmoitti käsityksenään, että opisto saattoi olla koko maailmassa ainoa korkeampi puutarhaoppilaitos, mihin naisilla on oikeus päästä oppilaiksi. Toisena huomionaan hän toi esille, että kansainvälisestä käytännöstä poiketen opistossa ei opeteta viininvalmistusta.

Lepaan puutarhaopiston laajalla alueella oli useita kartanon kukoistuksen aikaan rakennettuja asuinrakennuksia, joihin opettajat asettuivat asumaan. Niin myös Heikel perheineen.

Kuvassa Heikel perheineen Lepaalla noin v. 1913. Thora-äidin sylissä istuu esikoispoika Kasper, jonka mukaan Ben -isä nimesi ensimmäisen kotimaisen, itse jalostamansa mansikkalajikkeen.

Valokuva: Lepaan puutarhamuseo

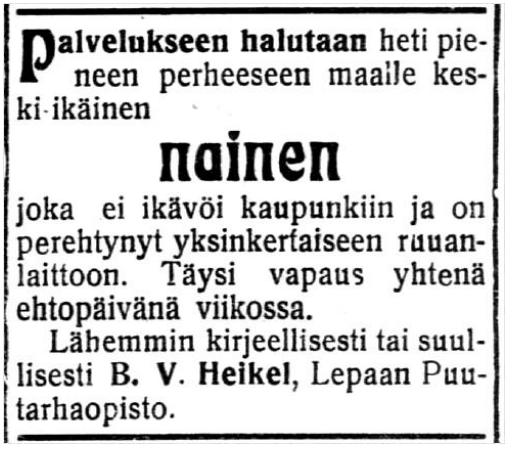

Palvelukseen halutaan heti pieneen perheeseen maalle keski-ikäinen

nainen

joka ei ikävöi kaupunkiin ja on perehtynyt yksinkertaiseen ruuanlaittoon. Täysi vapaus yhtenä ehtopäivänä viikossa.

Lähemmin kirjeellisesti tai suullisesti **B. V. Heikel**, Lepaan Puutarhaopisto.

Noin 12–13 wuotias

tyttö siististä kodista, halutaan kahden pienen lapsen seuraksi ja hoitaajaksi. B. W. Heikel, Lepaan puutarhaopisto

Heikel haki useilla lehti-ilmoituksilla ruuanlaitto- ja lastenhoitoapua perheelleen Lepaalle.

Useissa 1910 -luvun lehdissä oli kuva kartanon entisestä vierasmajasta, jossa hedelmänviljelynlehtori, pomologi Heikelin perheineen sanottiin asuvan.

Museoviraston suojelema rakennus sijaitsee edelleen vanhalla paikallaan, lähellä opiston tiluksia sivuavan Vanajaveden rantaa, mistä johtuen rakennus tunnetaan nimellä Rantala.

Rantala on kunnostettu ja se toimii nykyään (v. 2020) matkailijoille vuokrattavana majoitustilana. Näin tarjoutuu mahdollisuus käydä tunnelmoimassa Heikelin Lepaan aikaisilla asuinsijoilla.

Heikel oli jo vuosia puhunut pomologisen koeaseman tarpeellisuudesta. Lepaalla hän pääsi opetustoimensa ohessa käynnistämään hedelmän- ja marjanviljelyn koetoimintaa, jonka päätarkoituksena oli jalostaa ja kasvattaa siemenistä maamme ilmastoon sopivia lajikkeita.

”Olemme tähän asti tottuneet kaikki valmiina ottamaan muista maista, niin että jo olisi aika tästä luopua ja tulla omillaan toimeen niin paljo kuin mahdollista” lausui Heikel kesällä 1911 esitellessään hedelmäpuu- ja marjapensasviljelyksiensä koetarhaa Lepaalla vierailleelle Hämeen Sanomien toimittajalle.

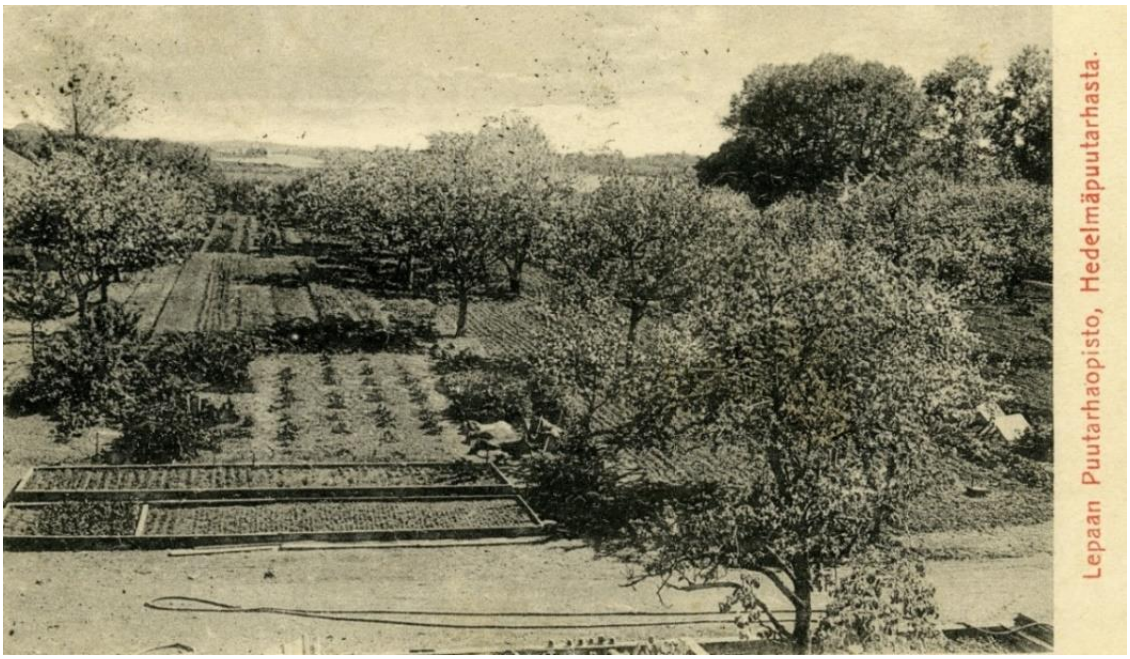

Lepaan puutarhaopiston hedelmätarha 1910-luvun postikortilla.

Amerikantuliaisia

Euroopassa levisi 1900-luvun alussa kulovalkean tavoin karviaishomeeksi kutsuttu sienitauti (nykyiseltä nimeltään karviaishärmä), joka tuhosi kasvustoja lähes lopettaen karviaisten kasvattamisen.

Kesän 1908 Pohjois-Amerikan matkaltaan Heikel toi valitsemiensa useiden karviaislajikkeiden siemeniä ja kylvi ne Lepaalle. Tavoitteena oli löytää ilmastoomme sopia härmänkestäviä lajikkeita. Jalostustyön tuloksena Heikelin kylvämistä siemenistä kehittyivät ensimmäiset kotimaiset karviaismarjalajikkeet Pellervo, C.F.Packalén ja Lepaan Valio, joista Pellervo pääsi ensimmäisenä myyntiin (1919).

Pellervo on kuvattu homevapaaksi, ilmastollisesti kestäväksi ja istutuksen jälkeen nopeasti marjovaksi sekä runsassatoiseksi. Ei ihme, että siitä tuli vuosikymmeniksi yksi suosituimmista karviaislajikkeista. Pellervoa on edelleen saatavissa, joskin suurimarjaisemmat lajikkeet ovat syrjäyttäneet sen suosiossa.

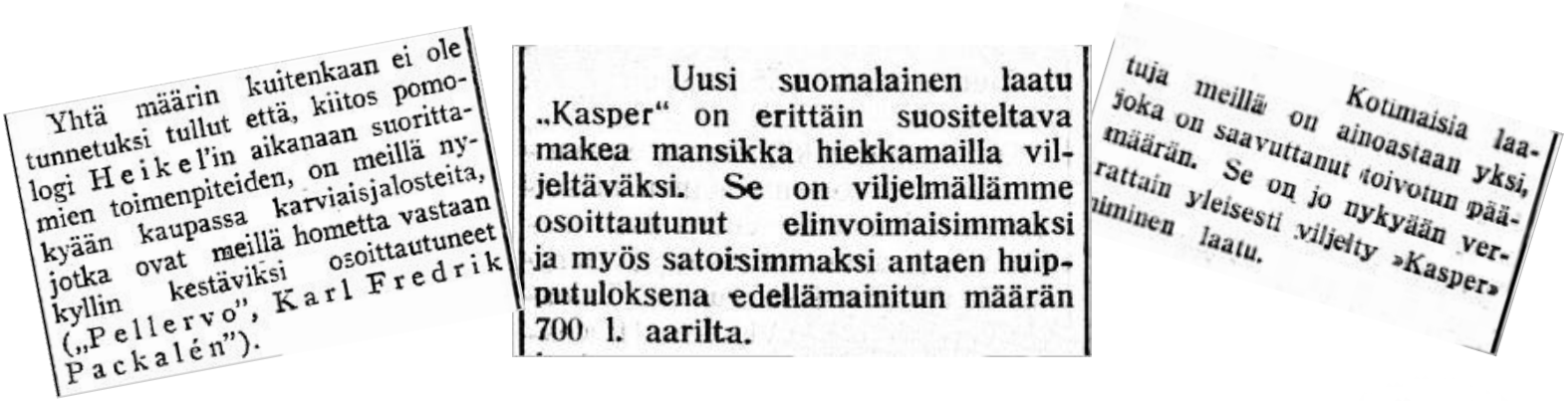

Yhtä määrin kuitenkaan ei ole tunnetuksi tullut että, kiitos pomologi Heikel'in aikanaan suorittamien toimenpiteiden, on meillä nyky-ään kaupassa karviaisjalosteita, jotka ovat meillä hometta vastaan kyllin kestäviksi osoittautuneet („Pellervo", Karl Fredrik Packalén").

Uusi suomalainen laatu „Kasper" on erittäin suositeltava makea mansikka hiekkamailla viljeltäväksi. Se on viljelmällämme osoittautunut elinvoimaisimmaksi ja myös satoisimmaksi antaen huippatuloksena edellämainitun määrän 700 l. aarilta.

Kotimaisia laatuja meillä on ainoastaan yksi, joka on saavuttanut toivotun päämäärän. Se on jo nykyään verrattain yleisesti viljelty »Kasper» niminen laatu.

Lehtiuutisia 1910- ja 1920-luvuilta

Kanadasta tuomistaan siemenistä Heikel kasvatti Lepaalla vuosina 1908-1910 ensimmäisen kotimaisen mansikkalajikkeemme, Kasperin.

Kasper sai aikoinaan runsaasti julkisuutta hyvänmakuisena ja varmasatoisena kotimaisena lajikkeena. Pehmeämaltoisuutensa ja lyhyen satokautensa johdosta siitä ei ollut kauppalajikkeeksi. Kasper oli 1950-luvulle asti kotipuutarhureiden suosiossa.

Kasperia ei enää näytä löytyvän taimistojen tuotevalikoimista.

Heikeliin teki matkallaan suuren vaikutuksen Pohjois-Amerikan puutarhatalous opinahjoineen, hedelmätarhoineen ja jalostuslaitoksineen. Niinpä hän matkakuvauksessaan lausahti: *”Toivokaamme, että käytännöllisten ja kaavamaisuuksista vapautuneitten Uuden Maailman veljiemme uudistukset synnyttäisivät vastakaikua myös meillä Suomessa. Oppikaamme elämää varten! Palatkaamme luontoon!”*

Hedelmän- ja marjanviljelyn perusteoksia

”Hedelmänviljelyksestä kyllä on kirjoitettu niissä puutarhakirjoissa, joita ennemmin jo on ilmestynyt, mutta ei missään kirjassa löydy niin paljon mielenkiintoista ja uutta kuin tässä kirjassa”. Tämä Puutarha -lehden arvio Heikelin vuonna 1907 ilmestyneestä esikoisteoksesta, ”Hedelmänviljelyksestä Suomessa”, on kuvaava ilmaisu Heikelin merkityksestä sekä puutarhakirjailijana että alansa uudistajana ja opettajana.

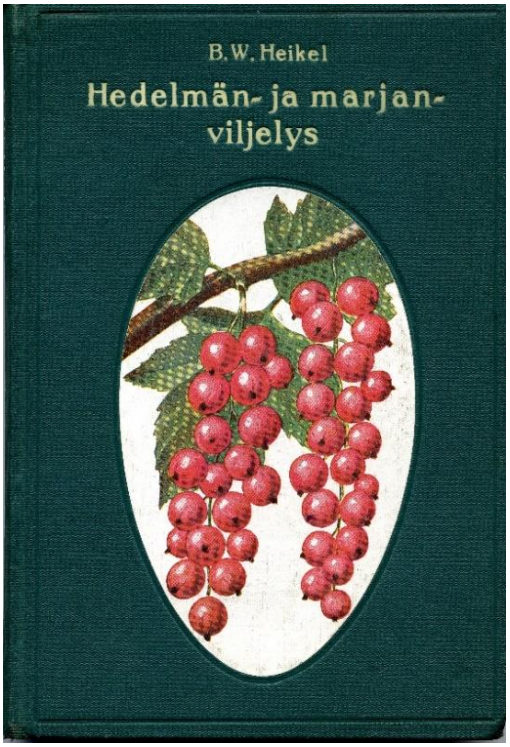

Ei vain sisältö, vaan myös Heikelin kirjojen kauniit kannet herättävät ihastusta.

”Hedelmän- ja marjanviljelys” -kirja (1913) oli ilmestymisensä jälkeen lähes parikymmentä vuotta oppikirjana maamme puutarhaoppi-laitoksissa.

Heikel otti voimakkaasti kantaa kotimaassa siemenistä kasvatettujen hedelmäpuiden puolesta. Kirjoissaan hän kuvasisikin näin syntyneitä, aikaisemmin tuntemattomia omenalajikkeita. Useimmat hän nimesi kasvupaikan mukaan. Niistä on nykyään saatavilla ainakin Grenman, Lavia, Långsjön päärynäomena, Sortavalan Imelä sekä Valkealan kesä- ja syysomenat.

Heikel alkoi lajitella omenalajikkeita ilmastollisen kestävyyden mukaan ryhmiin. Tämä oli ensiaskeleita meidän nyt tuntemiemme kasvuvyöhykekarttojen laadintaan.

Heikelin kirjallinen luomiskausi oli huipussaan Lepaan vuosina. Kirjoillaan ja lukuisilla lehtiartikkeleillaan hän viitoitti tietä hedelmän- ja marjanviljelyn opetukselle ja tutkimukselle maassamme. Heikelin uraauurtava kirjallinen tuotanto hedelmäpuiden ja marjapensasten lajikekuvauksineen ja kasvatusohjeineen on monilta osin vielä nykyäänkin käyttökelpoista.

Heikelin edelleen pätevä neuvo niin puutarhaviljelyn ammattilaisille kuin harrastajillekin kuului seuraavasti: *”Kuta enemmän tietoa ja kuta suuremmalla huolella kaikki työt puutarhassa toimitetaan, sitä harvemmiksi käyvät pettymykset ja sitä suuremmiksi sadot.”*

Taikalyhtykuvia

Heikel oli laajan kirjallisen tuotantonsa ohella erittäin suosittu luennoitsija. 1900-luvun alkuvuosikymmenten lehdistä löytyy lukuisia mainintoja ja ilmoituksia Heikelin puutarha-aiheisista luennoista niin puutarhaharrastajille kuin ammattilaisillekin monissa eri kokous-, koulutus- ja ajanvietetilaisuuksissa.

Moni on useasti kuluttanut puolipyhät turhaan,

nyt on **Helluntaina** tilaisuus käydä oppimassa **Lapin Maatalousseuran** toimeenpanemilla

Istutuspäivillä

t. k. 13 ja 14 p:nä alkaen k:lo 10 a.p. Ruonan Kirstolassa.

Ohjelmassa on torvisoittoa, esitelmiä puutarha-alalta pomologi Heikeliltä.

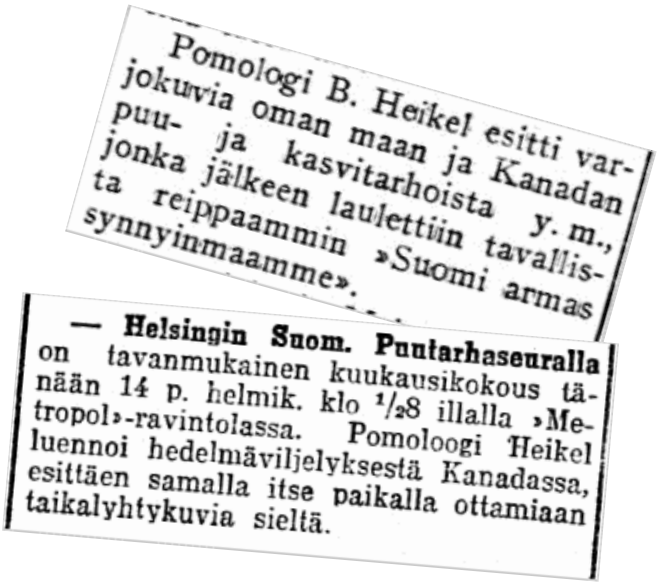

Pomologi B. Heikel esitti varjokuvia oman maan ja Kanadan puu- ja kasvitarhoista y. m., jonka jälkeen laulettiin tavallista reippaammin »Suomi armas synnyinmaamme».

— **Helsingin Suom. Puutarhaseuralla** on tavanmukainen kuukausikokous tänään 14 p. helmik. klo 1/2 8 illalla »Metropol»-ravintolassa. Pomoloogi Heikel luennoi hedelmäviljelyksestä Kanadassa, esittäen samalla itse paikalla ottamiaan taikalyhtykuvia sieltä.

Erityisenä vetonaulana Heikelin joissakin esiintymisissä mainitaan Suomessa tuolloin harvinaisten taikalyhtykuvien esittäminen. Taikalyhdyllä eli Laterna magica -nimisellä laitteella heijastettiin kuvia seinälle tai kankaalle myöhempien diaprojektorien tavoin.

Heikel oli taitava piirtäjä, joka elävöitti luentojaan ja kirjoituksiaan omilla piirroksillaan.

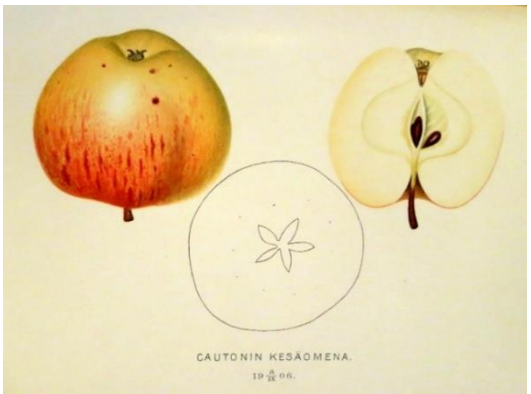

”Kuvat herättivät mieltymystä”
totesi Puutarha -lehti ja painatti Heikelin piirtämiä omenakuvia kartongille ja jakoi niitä lukijalahjoina vuosina 1907-1908.

Kauniisti ja luonnonmukaisesti väritetyistä omenakuvista tuli kehystettyinä suosittuja tauluja.

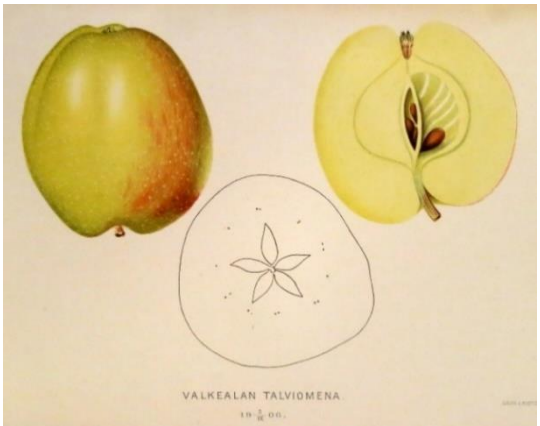

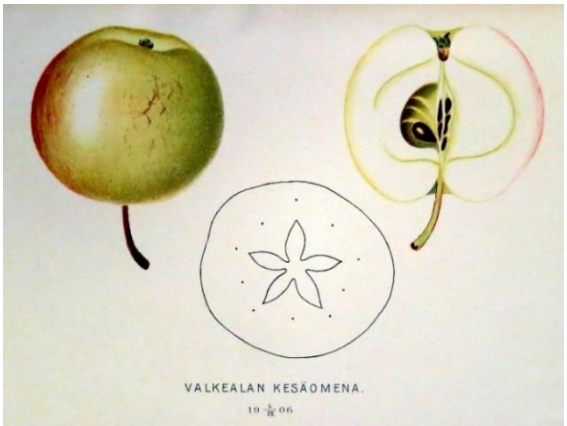

Viini – viisasten juoma

Heikel oli ulkomailla perehtynyt viinien valmistukseen luontaisena osana puutarhaelinkeinoa. Lepaalla, siis opettajantoimensa aikoihin, hän alkoi suunnitella viininvalmistusta kotimaisista hedelmistä ja marjoista. Heikel perusteli ideaansa kotimaisella työllisyydellä ja puutarhatuotteiden jalostusasteen nostamisella eli samoilla asioilla, joita me pidämme tavoiteltavina nykyäänkin.

Heikelin aikaan Lepaan puutarhaopistossa valmistettiin vähäisessä määrin kirkkoviinejä ja säilykeoppi -nimisessä oppiaineessa käsiteltiin lyhyesti marja- ja hedelmäviinien valmistusta. Ajan hengen mukaisesti Heikelin ideat viinin valmistuksesta suuremmassa mittakaavassa tulivat kuitenkin torjutuiksi.

Raittiusväki huomasi vuoden 1914 alussa, että Helsingin Puutarhaseura oli anonut valtionavustusta puutarhanhoidollisen luentokurssin järjestämistä varten, ja että ohjelmassa oli luento hedelmäviinien valmistuksesta. Luennon sisällöstä ja luennoitsijan henkilöllisyydestä ei vielä ollut tietoa, mutta välittömästi raittiuskansa käynnisti parjauskampanjan Heikeliä kohtaan. Hänen ponnistelunsa kotimaisen viinintuotannon käynnistämiseksi olivat tunnetut ja arvatenkin hän luennon pitäisi.

Luento pidettiin aikanaan ja Puutarha -lehti totesi siitä, että *”Pomologi Heikelin luennot olivat erittäin mielenkiintoisia ja saivat osakseen ansaitun suosion. Onhan hullutusta tuottaa viiniä ulkomailta, kun sitä kotomaassakin varsin hyvästi voidaan valmistaa. Eikä siis kenenkään raittiusmiehen luulisi sitä vastustavan.”*

Vaan kylläpä vastusti, ja Heikelin arvostelu jatkui kiihtyvin sanankäänteín. Raittiuden ystävät ry:n äänenkannattaja Kylväjä-lehti julisti, että *”valtion virkamies yllyttää kansaa juovutusjuomien valmistukseen”*. Raittiusjärjestöjen Keskusliitto käsitteli asiaa ja uutisoi kokouksestaan: *”Tuotiin esille pomologi B.W. Heikelin kiihkoisa agitatsio alkoholipitoisten hedelmäviinien valmistuksen hyväksi. Kokous päätti kääntyä Maanviljelyshallituksen puoleen pyytäen, että tämä ryhtyisi kaikkiin sen käytettävissä oleviin keinoihin, ettei sen alainen valtion hedelmäviljelyksenneuvoja Heikel voisi jatkaa vahingollista kiihoitustyötään kansan keskuudessa.”*

Heikel jatkoi kotimaisen viinin puolesta puhumista. Hänen oppiensa mukaan *”lähinnä viinirypälettä on omena kaikkein tärkein viinihedelmä, ja siitä valmistettu viini tunnetaan nimellä siider. Tiedetään, että varsinkin meillä Suomessa kasvaneet happopitoiset omenat sopivat siiderin eli omenaviinin valmistukseen. Marjoistamme voidaan valmistaa makeampia viinejä.”*.

Nykyihmisen mittapuulla Heikelin ”kiihotustyö” oli kovin viatonta. Ei ole myöskään löytynyt tietoa siitä, että viranomaiset olisivat tuossa vaiheessa puuttuneet Heikelin toimintaan. Vähitellen Kylväjä -lehden lietsoma julkinen syyttelykin vaimeni.

Edessä kuitenkin häämötti kieltolaki.

Onnistumisia sivutoimisena liikemiehenä

Lepaan puutarhaoppilaitos kuului Tyrvännön pitäjään. Siitä parin kilometrin päässä sijaitsi Hattulan pitäjään kuulunut Merven kylä. Elokuussa 1914 oli lehtiuutinen, jonka mukaan Kassela -niminen palsta oli erotettu Hannulan perintötilasta Merven kylässä. Heikel hankki omistukseensa tämän noin 4 ha:n suuruisen palstan Sinne hän perusti opettajantoimensa oheen yrityksen, jonka rekisteröi nimellä ”Kasselan Puutarha- ja Mehiläishoitola B. W. Heikel”.

Puutarhatilalleen Heikel istutti noin tuhat marjapensasta, viitisenkymmentä omenapuuta sekä raivasi suuren mansikkamaan. Kukoistavan puutarhaviljelyn ja mehiläistarhauksen lisäksi Heikelin yritys valmisti tehdasmaisesti hedelmä- ja marjamehuja sekä kirkkoviiniä. Omalla tilallaan Heikel pystyi tekemään kokeilujaan muidenkin viinien kuin kirkkoviinin valmistamiseksi.

Heikelin yritys oli omana aikanaan yksi harvoista marjateollisuusyrityksistä maassamme. Se menestyi ja sai runsaasti myönteistä julkisuutta, mm. Uusi Suometar kirjoitti 29.8.1915 seuraavasti: *”Tehtaan päätuotteina ovat ainoastaan puristamalla valmistetut hedelmä- ja marjamehut. Mitään kemiallisia keinoja ei valmistettaessa käytetä, joten Kasselan mehut sisältävät ainoastaan marjojen ns. ’Muttersaftia’ (äitimehua). Niinpä säilyttävät nämä mehut kunkin marjan sekä tuoksun että maun aivan luontaisena ja voimakkaana. Ensimmäisestä puristuksesta jälelle jääneet kuoret ym. huuhdotaan lähdevedellä ja tästä valmistettaan viiniä pääasiallisesti kirkollisia ja lääketarkoituksia varten.”*

Hämeessä ilmestyi useita sanomalehtiä, joissa ahkerasti mainostamalla Heikel teki yrityksensä tuotteita tunnetuiksi

Liiketoiminta laajenee, opettajan toimi saa jäädä

Yritystoiminta rupesi ilmeisesti näyttämään Heikelistä yhä houkuttelevammalta. Syksyllä 1916 hän ryhtyi perustamaan Oy Marja Ab -nimistä yritystä. Liikekumppaneita Heikel haki lehti-ilmoituksilla ja saikin nopeasti kauppiaita, tilallisia ja apteekkareita sijoittajiksi yhtiöön.

Osakeyhtiö

„MARJA“

Aktiebolag

tarjoo merkittäväksi

500 kpl. uusia osakkeita.

Koska OY. Marja AB. perustavan yhtiökokouksen päätöksen mukaan elokuun 28 p:ltä 1916 osakepääoman lisäämisestä 100,000 markalla laskemalla liikkeelle 500 uutta osaketta à 200 mk. osa on vielä merkitsemättä, kehoitetaan täten halukkaita marjajalostuksen harrastajia käyttämään tilaisuutta hyväkseen ja merkitsemään osakkeita tähän uuteen yritykseen, joka jo pomologi Heikelin johdolla toimii häneltä vuokratussa tehtaassa Hattulassa.

OY. MARJA AB:n johtokunta.

O. Y. MARJA A.B.

Perustettu maanviljelys-, metsä- ja puutarhatuotteiden jalostamista varten.

Uusia osakkeita 200: — markan nimellisarvosta vielä noin 1/5 myymättä.

Lisätyn osakepääoman tultua ylimerkityksi ovat osaketilaukset sitovia jos yhtiökokous hyväksyy sille tehdyn esityksen osakepääoman edelleen kohottamisesta.

Osakepääoma ynnä määrätty sotavero suoritettava viimeistään helmikuun 28 pnä 1917.

Tilaukset voidaan tehdä O. Y. Marjan konttorissa Parolassa, puhelin Hattula N:o 44, sekä Hämeenlinnassa A. Gust. Skogsterin ja Lindqvist & Fredrikssonin liikkeessä tai Tampereen-Osake-Pankin konttorissa.

Parolassa 24 pnä lokakuuta 1916,

B. W. Heikel.
Toimitusjohtaja.

Oy Marja aloitti toimintansa vuokraamalla Heikeliltä tuotantotilat Kasselassa ja ostamalla siellä olleet varastot ja koneet. Yhtiö valmisti viinejä, mehuja, hilloja ja hyytelöitä kotimaisista marjoista ja hedelmistä.

Heikel oli uuden yhtiön suurin osakas ja hänet yhtiökokous myös valitsi syyskuussa 1916 toimitusjohtajaksi. Heikel erosi samaan aikaan Lepaan puutarhaopiston hedelmänviljelyksen opettajan ja siihen liittyneen valtionpomologin toimestaan. Hyvät suhteet Lepaaseen näyttivät säilyneen, koska puutarhaopiston johtaja Gustaf Ignatius ryhtyi Oy Marja Ab:n hallituksen varajäseneksi.

Heikelin 18.7.1917 päivätty osakekirja Marja -yhtiössä.

Monenlaista merkintää tarvittiin, kun osakkeista piti maksaa leima- ja sotaveroa.

Kuva: Pörssitieto Ky

Kansalaistottelemattomuutta

Heikelin johdossa ollut Marja -yhtiö ei saanut montaa vuotta kehittää toimintaansa vakaissa oloissa. Vuosina 1914-1918 käytiin ensimmäinen maailmansota. Sen sodan koettelemusten lisäksi Suomessa yhteiskuntasopu järkkyi niin, että maamme ajautui sisällissotaan (tammi – toukokuu 1918). Sotien seurauksena juuri itsenäistynyt kansakuntamme kärsi vakavasta työttömyydestä sekä ruoka- ja tavarapulasta.

Elintarvikkeiden ankaraa säännöstelyä ja kesäkuussa 1919 voimaan astunutta kieltolakia kansalaiset uhmasivat rikkomalla sääntöjä epävakaissa, jopa toivottomissa oloissa. Sisällissodan jakolinjat säilyivät rauhanteon jälkeenkin. Ilmiannot ja kantelut sinkoilivat puolin ja toisin.

Heikel oli pian vaikeuksissa. Hän sai ilmiantojen johdosta syksyllä 1919 syytteet sekä säännöstellyn sokerin laittomasta myynnistä että viininvalmistuksesta toimiessaan Oy Marjan johtajana.

Sokerinmyyntiä käsitelleessä oikeudenkäynnissä Heikel oli esittänyt puolustuksekseen, että sodan johdosta yrityksen tuotanto oli romahtanut, ja varastossa olleen sokerin myynti oli keino pelastaa taloudellisiin vaikeuksiin ajautunut yritys. Oikeus tuomitsi sekä myyjän että ostajat sakkorangaistuksiin.

Kieltolaki ei koskenut kirkkoviinin valmistusta, johon Oy Marjalla oli lupa. Ilmiannon perusteella yritykseen tehdyssä tarkastuksessa löytyi sen tiloista kirkkoviinin lisäksi hehkuviiniä, paikallisille asukkaille hyvin maistunutta *”päähänmenevää pomoloogia*”. Sen alkoholipitoisuus oli enimmillään runsas 8 prosenttia, kun kieltolaki salli pitoisuudeksi enintään 2 %. Puolustuksekseen Heikel lausui, että sokeripitoinen viini oli tarkoitettu laimennettavaksi vedellä ennen nauttimista, jolloin alkoholipitoisuus laskisi. Heikel jatkoi, että kukaan ei ollut hänen viineistään humaltunut ja kaikki muutkin rikkoivat kieltolakia. Heikel myös kertoi oikeudelle käsityksenään, että *”hehkuviinin valmistaminen oli kyllä vastoin lain kirjainta, mutta ei vastoin lain henkeä”.* Tämäkään filosofointi ei saanut oikeudenjakajia heltymään. Heikelille langetettiin puolen vuoden vankeustuomio, joka muutettiin hänen suurten yhteiskunnallisten ansioittensa johdosta kahden vuoden ehdolliseksi tuomioksi.

Heikelin ei todettu kummassakaan tapauksessa saanee henkilökohtaista hyötyä lainrikkomuksistaan.

Heikelin oikeudenkäynnit ja tuomiot saivat aikanaan valtavan suuren julkisuuden lehdistössä ympäri maata. Oikeudenkäyntiä kuvaavassa uutisessaan 4.12.1919 Hämeen Sanomat kertoi Heikelin eronneen ”*Marja yhtiön toimista*”.

Tapahtumia on syytä peilata omaan aikaansa. Kansan keskuudessa 1900-luvun alun raittiusunelma ei saanut varauksetonta kannatusta. Aikansa lehtiuutisista päätellen kieltolain rikkojia oli kaikissa yhteiskuntaluokissa ja keinot lain rikkomiseksi olivat mitä mielikuvituksellisempia. Epäonnistuneena kokeiluna laki lopulta kumottiin sen oltua voimassa vuosina 1919-1932.

Kohti uusia seikkailuja

Yhteiskunnallisten vastakohtien kärjistyminen ja poliittinen kuohunta 1910-luvun lopulla oli voimakasta Hämeenlinnan seudulla ja heijastui lähiseudun ennen niin rahallisiin pikkukyliin asti.

Kesällä 1918 ilmestyivät ensimmäiset lehti-ilmoitukset, joiden mukaan Heikel oli pannut Kasselan puutarhatilansa myyntiin poismuuton takia. Lukuisia myynti-ilmoituksia löytyy seuraavankin vuoden (1919) lehdistä. On ymmärrettävää, että epävakaissa oloissa kaupanteko oli hidasta.

Kasselan
Puutarhapalstatila

myydään poismuuton takia. Sijaitsee Vanajaveden rannalla 8 km Parolan asemalta. Pinta-ala 8 tynnyrinalaa. Erittäin arvokas puutarha, johon on istutettu tuhatkunta marjapensasta, noin viisikymmentä hedelmäpuuta sekä paljon muunsi kantamia. Maanlaatu mitä parahin. Rakennukset uudet. Hinta ilman irtaimistoa ja kuluvan vuoden satoa Smk. 55,000, josta 40,000 mk käteistä.

Lähemmin B. W. Heikel Parola tai Valtteri Salomaa Helsinki, Eerikink. 41. Tavataan klo 11—1 ja 5—7.

Kasselasta ja Marja -yhtiöstä luovuttuaan Heikelin tiedetään muuttaneen perheineen Ahvenanmaalle vuonna 1920. Heikelin Thora -vaimo oli ruotsalaisyntyinen ja perheen kotikieli oli ruotsi. Muutto Ahvenanmaalle sujui ainakin ilman kielivaikeuksia.

Etelän hedelmiä

Heikel ei luonteensa mukaisesti jäänyt toimettomaksi. Vastoinkäymiset eivät häntä lannistaneet, eivätkä hänen ideansakaan olleet ihan tavanomaisia.

Toukokuussa 1919 rekisteröitiin yritys nimeltä ”Exotica Fruit Company”, jonka kolmesta omistajasta ja liikeidean kehittäjästä Heikel oli yksi. Yhtiöllä oli suurisuuntaiset suunnitelmat ryhtyä viljelemään hedelmiä Etelä-Amerikassa ja tuomaan niitä Pohjoismaihin sekä tuoreina että jalostettuina. Yhtiön perustajat määrittelivät tulevien viljelmiensä pääasiallisiksi kasveiksi sitruunat, appelsiinit, banaanit ja ananakset sekä maniokin, josta valmistettaisiin tärkkelystä.

Heikel oli yhtiökumppanuksista ainoa, jolla oli tarvittavaa puutarha-alan ammattitaitoa, joten hänen merkityksensä lienee ollut keskeinen yhtiön toiminnan suunnittelussa.

”Palmuja ja banaaneja” - Heikelin piirrokset Paraguaysta kertovassa juttusarjassa Kansan Kuvalehdessä vuonna 1927.

Syksyllä 1921 Puutarha -lehti uutisoi, että Heikel on matkustanut Paraguayhin järjestämään perustetun yhtiön toimintaa.

Exotica Fruit Companyn toiminta ei koskaan käynnistynyt suunnitellulla tavalla.

Sitrushedelmät ja banaanit eivät olleet tuntemattomia Heikelin ajan Suomessa. Kuitenkin tuoreita etelän hedelmiä ruvettiin laajemmin tuomaan maahamme vasta 1950-luvulla.

Taakse jäi kotimaa

Heikel ei Paraguayn matkaltaan Suomeen palannut. Menetys oli varmasti molemmin puolinen. Suomen puutarhatalous menetti idearikkaan ja osaavan uudistajan. Paraguay ei puolestaan tarjonnut Heikelille hänen mittaisiaan ura- ja kehittymismahdollisuuksia.

Heikelin Ahvenanmaalle jäänyt perhe seurasi häntä noin vuotta myöhemmin uuteen kotimaahan.

Åstundas köpa

En stark med järnplåtovandrag försedd **reskoffert** önskas köpa. Svar jämte prisuppgift under adress

Fru ***Thora Heikel,***

2376 Hammarland, Postad.

Matkavalmisteluja tehtiin heinäkuussa 1922, jolloin Åland -lehdessä olleen ilmoituksen mukaan Thora Heikel oli halukas ostamaan rautavahvisteisen matka-arkun.

Heikel perheineen asettui Paraguayn eteläosaan, Villarrican lähistölle (kts. kartta liitteenä). Hän kirjoittikin uusilta asuinsijoiltaan, että *”pohjoismaalaiset ovat pääasiallisesti sijoittuneet maan etelä- ja keskiosiin, jossa ilmasto on tuntuvasti viileämpi”.*

Finländaren Heikels hem utanför Villa Rica i Paraguay.

Pärlor ur djupet (Helmiä syvyydestä) -lehden toimittaja vieraili Paraguayn matkallaan Heikelin luona.

Kyseisen lehden numerossa 1/1924 julkaistiin kuva Heikelistä perheineen kotitalonsa edessä.

Paikallisista asunto-oloista Heikel kirjoitti Kansan Kuvalehteen vuonna 1927 seuraavasti: *”Mikä on pääsyy siihen, että useimmat pohjoismaalaiset tuntevat itsensä tänne saapuessa ja monet vuosikaudet pettyneiksi, jopa onnettomiksi? Pääsyy näkyy olevan seuran ja huvituksien puute, yksinkertaiset asunto-olot … Asunnot maaseudulla, jopa osittain kaupungeissakin, ovat savimökkejä, lattiat ja seinät savesta sekä katto ruohosta … Akkunat ovat lasittomia ja usein puuttuu ovet.”*

Heikel toimi uudessa kotimaassaan itsenäisenä hedelmätarhurina. Toimeentulo oli ilmeisen niukkaa. Vuonna 1928 hän kirjoitti uusilta asuinsijoiltaan, että *”On tarpeellista mainita tänne aikovia silmälläpitäen, että Paraguayssa vallitsee lievästi sanottuna erikoisen tiukat rahaolot ja ansiomahdollisuudet ovat vaatimattomat. Ansiotyötä varten varoitan jokaista tänne saapumasta”.*

Heikelin kekseliäisyydestä ja ennakkoluulottomuudesta kertoo se, että uudessa kotimaassaan hän hankki tarpeellisia lisäansioita toimimalla hammaslääkärinä lähiympäristönsä maatyöläisille. Hammaslääkärin taitoja Heikel opetteli kirjoista ja välineet hankki Euroopasta.

Heikel ei Paraguayhin muuttonsa jälkeen tiettävästi koskaan enää Suomessa käynyt. Suurena syynä oli varmaan matkan kalleus ja pituus rasituksineen. Hän kuitenkin piti tiivistä yhteyttä entiseen kotimaahansa ja seurasi sen puutarha-alan kehitystä.

Heikelin testamentti synnyinmaansa puutarhureille

Vuonna 1950 Heikel kirjeitse kiitteli Puutarha -lehteä (ammattipuutarhureiden julkaisu), jonka ilmoitti saapuneen itselleen säännöllisesti ja lukeneensa sen ilmoituksia myöten kannesta kanteen. Samalla Heikel lähetti Suomen puutarhaväelle viimeiset terveisensä seuraavin opettavaisin sanoin:

”Suurihedelmäisen amerikkalaisen karpalon viljelyksellä ei ole vähääkään menestymisen mahdollisuutta Suomessa, sillä kesän lyhyys ja kasvukauden keskilämpö on aivan liian alhainen.

Suomessa olisi jo aikoja sitten pitänyt ryhtyä viljelemään juolukkaa. Se on kuin luotu viljeltäväksi ja siitä voisi valmistaa aivan erinomaista punaviiniä, paljon parempaa viiniä kuin mistään muusta suomalaisesta hedelmästä.

Sitä paitsi olen täysin vakuutettu siitä, että vielä tulee se aika, jolloin kotimaisesta vatusta ja mansikasta, mahdollisesti myös muuraimesta, ryhdytään kasvattamaan viljelyslaatuja. Jatkuvien kylvöjen ja valinnan avulla kehittyy jokainen ’villi’ hedelmä kooltaan ainakin kolmenkertaiseksi.”

Heikelin maallinen vaellus päättyi lähes 75 vuoden ikäisenä vuonna 1954. Puutarha -lehti kunnioitti hänen muistoaan kirjoittaen seuraavasti: *”Pomologi Heikel oli aikanaan aloiterikas merkkimies, ’ideernas man’, niin kuin hänestä kuvaannollisesti sanottiin.”*

Unelmat käyvät lopulta toteen

Me nykyihmiset voimme hyvällä syyllä sanoa, että Benjamin Walter Heikel oli omaa aikaansa edellä oleva visionääri.

Vuonna 1995 Suomessa tuli mahdolliseksi tilaviinien valmistus. Lepaan puutarha-oppilaitos sai valmistusluvan ensimmäisten joukossa ja käynnisti nykyaikaisen viinintuotannon sekä alan koulutuksen ja tutkimuksen. Näin Heikelin lähes sadan vuoden takainen unelma kävi toteen.

Lepaan viinitilan tuotantoon kuuluu Pomologi B.W. Heikelin kunniaksi nimettyjä viinejä.

Heikel ehdotti vuonna 1909 Heinolan opettajaseminaarin puutarhan kehittämissuunnitelmissaan, että maahamme perustettaisiin puutarhamuseo ulkomaisten esikuvien mukaan. Sekin unelma lopulta toteutui, kun Lepaan puutarhaoppilaitos yhdessä Puutarhaliiton kanssa perustivat vuonna 1975 Lepaan Puutarhamuseon.

"Aikamme parhain ruisku, jota pidämme velvollisuutena saattaa yleisön tietoon". Näin esitteli Heikel Puutarha -lehdessä vuonna 1907 Holdersin kasvinsuojeluruiskua. Pieni ruisku kulki tarhurin selässä ja suuri pyörillä, josta kuva Puutarha -lehdessä.

Heikel hankki ruiskun vuonna 1910 perustamisvaiheessa olevaan Lepaan puutarhaopistoon. Nykyään ruisku on yksi Lepaan puutarhamuseon vanhimmista ja muistorikkaimmista esineistä.

Holdersin pyörillä kulkeva ruisku käytettäissä suuremman puun ruiskutukseen.

Ympyrän näin sulkeuduttua, kiitos Lepaa!

Liite

Map based on a UN map. Source: UN Cartographic Section

Lähteet

Heikelin kirjallinen tuotanto:

Hedelmänviljelyksestä Suomessa : viljelyshavaintoja, vanhoja ja uusia lajia. Maanviljelyshallitus, 1907.

Hedelmä- ja marjanviljelyn opas. Otava, 1908.

Hedelmä- ja marjaviljely, koetoiminta sekä eräitä muita maataloudellisia havaintoja: matkakertomus Kanadasta ja Pohjois-Amerikan Yhdysvalloista. Maanviljelyshallitus, 1909.

Hedelmän- ja marjanviljelys. (Nimiölehdellä lisäys: avomaalla) Otava, 1913.

Neuvoja tupakanviljelijöille Suomessa. Otava, 1920.

Heikelin kirjoittamat artikkelit lukuisissa aikakausi- ja sanomalehdissä vuosina 1903-1919.

Muut:

Amerikkalainen karviaismarjakaste. Maanviljelyshallitus, 1906.

Haapanen, Arvo – Collan, Olavi – Salmenlinna, S.S: Lepaan puutarhaopisto 1910-1935. WSOY, 1935.

Meurman, Olavi (I ja II osat) ja Collan, Olavi (I osa): Suomen hedelmäpuut ja viljellyt marjat. Suomen kirja, 1943 ja 1947.

Simonen, Seppo: Suomen puutarhatalouden historia. Puutarhaliitto, 1961.

Suomen kartanot ja suurtilat. 3 / toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Kivi, 1939.

Aikalaiskirjoitukset ja uutiset sanoma- ja aikakausilehdissä.

Viranomaisten yritys-, matkustus- ja oikeudenkäyntiarkistoja.

Kuvat kirjoittajan, jos kuvan yhteydessä ei toisin mainittu.